

Фізична культура і спорт як чинники соціалізації особистості

Мамаєва О. В., Мамаєв Д. Ю.

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Анотація:

Наведено аналіз публікацій за темою дослідження. Розкрито сутність фізичної культури і спорту та визначено їхнє місце у системі суспільних відносин. Розглянуто соціалізуючу функцію спорту. Виявлено педагогічні засоби формування особистості спортсмена. Надано кілька визначень поняття соціалізації. Представлено основні інститути соціалізації. Досліджено вплив фізичної культури і спорту на процес соціалізації особистості. Доведено, що ефективність соціалізації в спорті залежить від рівня співпадіння цінностей спорту і цінностей суспільства й особистості.

Ключові слова:

фізична культура, спорт, особистість, соціалізація, суспільні відносини.

Мамаева Е. В., Мамаев Д. Ю. Физическая культура и спорт как факторы социализации личности Приведен анализ публикаций по теме исследования. Раскрыта сущность физической культуры и спорта и определено ее место в системе общественных отношений. Рассмотрена социализирующая функция спорта. Выявлены педагогические средства формирования личности спортсмена. Представлено несколько определений понятия социализации. Представлены основные институты социализации. Исследовано влияние физической культуры и спорта на процесс социализации личности. Доказано, что эффективность социализации в спорте зависит от уровня совпадения ценностей спорта и ценностей общества и личности.

физическая культура, спорт, личность, социализация, общественные отношения.

Mamaeva E.V., Mamaev D.Y. Physical culture and sport as factors of socializations to personality. The analysis of publications is resulted on the topic of research. Essence of physical culture and sport is exposed and its place is certain in the system of public relations. The socializing function of sport is considered. Pedagogical facilities of forming personality of sportsman are exposed. A few determinations of concept of socialization are given. The basic institutes of socialization are presented. Influence of physical culture and sport is investigational on the process of socialization of personality. It is well-proven that efficiency of socialization in sport depends on the level of coincidence of values of sport and values of society and personality.

physical culture, sport, personality, socialization, public relations.

Вступ.

У сучасних умовах підвищується роль фізичної культури як невід'ємної частини загальної культури суспільства і все більшого значення набувають її соціальні функції. Фізична культура функціонально пристосовується до різномірних диференційованих потреб суспільства, до його структури, яка розвивається і змінюється. Єдність функціонального, ціннісного і діяльнісного, що складають зміст фізичної культури, поглиблює розуміння її інтеграційної, людиноутворюючої, духовно-фізичної сутності. Фізична культура містить суттєвий потенціал відтворення особистості в її тілесно-духовній єдності. Незатребуваність цього потенціалу веде до обмеженості формування особи, яка стає антикультурною за своєю суттю (І. Биховська). Саме через людину, через прояв взаємообумовленості людиноутворюючої і адаптивної функції культури відбувається вплив на особистість і суспільство. Тому фізична культура набуває особливого соціального значення, оскільки її метою, предметом і головним результатом є розвиток і саморозвиток людини.

Розкриттю соціальних функцій фізичної культури присвячені роботи М. Арвісто, В. Бальсевича, В. Видріна, М. Віленського, Л. Матвеева, Ю. Ніколаєва, Н. Пономарьова й ін. Дослідження у цьому напрямку полягають у пошуку найбільш універсальних засобів і методів фізичної культури, які впливають на підвищення ефективності процесу соціалізації особистості.

Роботу виконано за планом НДР кафедри психології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

Формулювання цілей статті.

Метою статті є дослідження впливу фізичної культури і спорту на процес соціалізації особистості.

Результати дослідження.

Будь-яка діяльність породжує певні відносини між людьми і розкривається в них, а ці відносини, у свою

чергу, роблять можливими різні форми діяльності, «... завдяки цьому діяльність людей невіддільна від системи суспільних відносин, які створюються нею, і детермінують її. З урахуванням цього аналіз спорту як сукупності специфічних громадських відносин дозволяє виявити його сутність і знайти місце у суспільному житті» [1].

Розкриваючи характерні для спорту суспільні відносини, спробуємо виявити його сутність і властивості. Складно уявити спорт без усіляких змагань, турнірів, чемпіонатів і т.ін. Саме заради духу змагань мільйони вболівальників купують квитки на футбольні матчі, боксерські поєдинки і тенісні турніри. Саме у змаганнях, конкуренції і протистоянні спортсменів проявляються специфічні суспільні відносини, які називають спортивними відносинами. У цьому й полягає соціальна сутність спорту.

Ось як визначає специфіку спортивних відносин М. Сулейманов: «спортивні стосунки – це форма прояву зв'язків, що виникають між людьми в процесі спортивної діяльності і на її основі» [6].

Виділяючи основні риси спорту, перш за все, слід відзначити змагальність, тобто відносини між спортсменами в процесі змагань. У ході змагань проявляються особистісні якості, професійні вміння, інтелект, воля до перемоги спортсменів, а також знання і досвід тренерів, рівень розвитку цілої низки наук, рівень технічної оснащеності, застосування різних спортивних засобів.

Змагаються команди, збірні групи, у складі яких спортсмени, виступаючи в індивідуальному виді спорту, є носіями надій безлічі вболівальників. Спортсмени борються за перемогу, втілюючи в життя мету цих людей. У свою чергу, вболівальники передають спортсменам енергетику, надію на виграш. Виходить, що в цьому виявляються специфічні суспільні відносини між спортсменами, вболівальниками, соціальними групами, націями і народами. Тому, наприклад, перемога збірної України з футболу в Куб-

ку Європи є національною гордістю, а програш – національною «жалобою». У будь-якому спортивному змаганні, футбольному матчі або тенісному турнірі, існують як відносини між спортсменами, так і відносини між соціальними групами, представниками яких є спортсмени. Спортсмени є суб'єктами спортивних відносин, при цьому вони представляють опосередкованих суб'єктів, тобто вболівальників. Спорт містить у собі змістоутворюючі цінності суспільства. У спортивних змаганнях досягається самоствердження не тільки спортсменів, але й уболівальників, з огляду на їх постійний зв'язок зі спортсменами. У зв'язку з цим, можна виділити ще одну рису спорту як соціального феномену – вболівальники, так само, як і спортсмени, є учасниками спортивних змагань.

Отже, змагальна функція, що виражає в концентрованому вигляді соціокультурну сутність спорту, втілюється в найрізноманітніших аспектах спортивної діяльності. Цю функцію органічно доповнює наступна – функція соціалізації, яка також має різноманітні прояви. Соціалізуюча функція спорту містить у собі і виховний аспект, і ціннісно-нормативний, і вона навіть пов'язана з формуванням індивідуальності людини. Включаючись у величезну мережу соціальних контактів, вона готує себе до успішного виконання своїх соціальних обов'язків.

Завдяки розвитку засобів масової інформації спорт як видовище став доступним великим масам глядачів. Для того щоб включитися в спортивні відносини, людина може бути присутньою на спортивних майданчиках і стадіонах, де проходять змагання, а може читати спортивну пресу або систематично дивитися спортивні передачі по телебаченню, слухати спортивні репортажі по радіо.

Ще одна особливість спорту полягає в тому, що будь-яка людина може так чи інакше долучитися до спортивного життя і стати повноправним уболівальником. При цьому, спілкуючись між собою, вболівальники вступають в особливі відносини. Вони зароджуються в групі, де тренується спортсмен. Тільки в спортивній групі можна будувати майбутні відносини спортсменів під час змагання і формувати у свідомості спортсменів фундаментальні цінності спорту. Формування і дія спортивних відносин регулюється громадськими інститутами. У спорті є своя преса і література, свої спортивні товариства, середні і вищі навчальні заклади.

Спорт зачіпає не тільки ставлення людей до спорту, але й їхню конкретну думку. На III Міжнародному симпозиумі з соціології спорту в Канаді А. Воль та Є. Пуделькевич висловилися з цієї проблеми так: «Можна вимірювати та встановлювати різні ступені залучення до спорту кількісно, а також і з точки зору якості. Кількісно, оскільки можна встановити його ступінь за допомогою положення, яке займає спорт в ієрархії визнаних цінностей, а також, оскільки можна встановити ступінь розуміння значення спорту як елементу культури» [3].

Спортивні відносини, що складаються між спортсменом і тренером, спортсменом і суддею, тобто між

спортсменом і людьми, що займаються різними питаннями, пов'язаними зі спортивними змаганнями, будуються у відповідності з системою навчання і виховання в інтересах суспільства. Вони існують за особливими, власними законами функціонування і розвитку. Різні види спорту розвиваються по-різному. Існує так звана «мода» на спорт, яка залежить від безлічі факторів: економічного, технічного і політичного стану суспільства. Так, в Україні у зв'язку з Чемпіонатом світу Євро-2012 активно пропагується тема футболу. Під час передвиборних кампаній партії прагнуть залучити до своїх лав спортсменів. Так, наприклад, політиками стали Віталій Кличко, Андрій Шевченко, Сергій Бубка й ін.

Таким чином, спорт це не лише фізичні вправи, але і певна система суспільних відносин. Уболівальник, який ніколи не займався спортом, теж набуває спортивних відносин під впливом оточуючих людей, а також у зв'язку з бажанням отримати естетичне задоволення від спортивних видовищ, прагненням заповнити вільний час. Спорт є засобом контактів і соціальних зв'язків. Інтерес до спорту у вболівальника може перейти в інтерес до іншої людини, сприяє пізнанню самого себе через спорт.

Головними носіями спортивних відносин є, звичайно ж, спортсмени. Однак слід зазначити, що можна не займатися спортом, при цьому бути залученим до спортивних відносин, оскільки суб'єктом спорту є не тільки спортсмен, але й ті групи людей, які мають безпосереднє відношення до спорту. Це адміністратори і судді, а також «команда» спортсмена: його тренери, психологи, масажисти й ін.

Спортивні відносини потребують регулювання і впорядкування, у зв'язку з чим створюються різні організації й установи. Особливістю цих суспільних відносин є те, що вони виникають, попередньо проходячи через свідомість людей (громадську, індивідуальну, колективну). Природно, ці суспільні відносини зачіпають сферу ціннісних орієнтацій особистості і суспільства. У спорті зберігається і примножується все те цінне, що було набуто суспільством на ранніх етапах розвитку.

Спортивні відносини знаходяться в залежності від інших відносин у суспільстві. На них можуть впливати естетичні погляди людей, мораль, матеріальний стан суспільства, науки і техніки в цей період. Спорт – це активна сила, що впливає на розвиток усіх сторін життя суспільства.

«Термін «соціалізація», незважаючи на його поширеність, не має однозначного тлумачення» [4]. Соціалізація – це процес «входження індивіда до соціального середовища», «засвоєння ним соціальних впливів», «залучення його до системи соціальних зв'язків» і т.ін.

«Процес соціалізації являє собою сукупність усіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює певну систему норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати в якості члена суспільства» [4].

Сутність соціалізації полягає в тому, що це двосторонній процес, який включає в себе, з одного боку,

засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження до соціального середовища, системи соціальних зв'язків. А з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення до соціального середовища. «Людина не просто засвоює соціальний досвід, але і перетворює його на власні цінності, установки, орієнтації. Розуміння взаємодії людини з суспільством при цьому містить у собі розуміння як суб'єкта розвитку не тільки людини, але і суспільства, пояснює наявну наступність у такому формуванні. При такому визначенні даного поняття досягається осмислення людини одночасно як об'єкта, так і суб'єкта соціальних відносин» [1].

Отже, один бік соціалізації – надбання соціального досвіду. Це характеризує те, як середовище впливає на людину. Інший її бік характеризує фактори впливу людини на середовище за допомогою діяльності.

Що стосується змісту процесу соціалізації, то якщо, що «особистістю не народжуються, особистістю стають» [1], то виходить, що соціалізація за своєю суттю – процес становлення особистості, який протікає з моменту народження людини.

Соціалізація особистості починається в сім'ї, де формуються перші значні установки, зразки поведінки, орієнтири й ідеали в емоційній та мотиваційній поведінці. Крім цього, саме сім'я безпосередньо впливає на інші інстанції соціалізації, в яких знаходиться дитина.

У міру становлення особистості посилюється соціалізуючий вплив різних факторів. У зв'язку з цим і фізична соціалізація набуває окремих значущих особливостей у сім'ї, зокрема, власне в сім'ї чиниться вплив на рухову соціалізацію. У зв'язку з цим, і вчителю фізкультури, і тренеру дитини слід розуміти, що саме сім'я орієнтує уявлення дитини про спорт. Так, Хайнеман посилається на результати досліджень, що дозволяють припустити, що приклад батьків, які активно займаються спортом, впливає на розвиток у дитини інтересу до спорту [6].

Основний інститут соціалізації – школа. У школі учень здобуває освіту, що само по собі – важлива складова соціалізації. Крім того, школа повинна готувати людину до життя в суспільстві і в більш широкому сенсі. «Школа розширює потенціал дитини в спілкуванні. З точки зору соціалізації, це вельми значущий етап у становленні особистості. Він пов'язаний із незмінним вибором спеціальності, хобі, партнерів, друзів, системи цінностей і т.ін.» [4]. Фізичній культурі школярів приділяється велика увага. Також на цьому етапі відбувається знайомство дитини з певними спортивними секціями. Тут виникає проблема пошуку педагогічних засобів для реалізації культурного потенціалу видів спорту. Це передбачає виконання педагогом-тренером наступних вимог:

- виховувати в учнів осмислений погляд і зацікавленість до цілей фізичного виховання і конкретних задач заняття;
- формувати стійку потребу до регулярних занять фізичними вправами;
- виробляти звичку до аналізу, самоконтролю і коригування своїх дій при виконанні вправ;
- виховувати самостійність, ініціативність, творчі здатності у вирішенні завдань.

Ці завдання актуальні стосовно до складних сучасних умов нашої країни. Адже спорт не тільки відображає систему ціннісних орієнтацій суспільства, а і сам впливає на процес соціалізації молоді, створює у неї певну систему цінностей, на яку вона орієнтується, весь її спосіб і стиль життя. Часто ми можемо спостерігати, що спортсмен стає соціально значущою, «модною» фігурою, кумиром для молоді.

Отже, спорт як діяльність відновлює певні базові механізми формування особистості, включає індивіда у соціальні спільноти і громадські організації, як повноправного члена суспільства і формує певні соціальні відносини [2].

Висновки.

Спортивні відносини знаходяться в залежності від інших відносин у суспільстві. На них можуть впливати естетичні погляди людей, мораль суспільства, його матеріальний стан в даний період. У той же час спорт – це активна сила, що впливає на розвиток усіх сторін життя суспільства, на систему суспільних відносин. У процесі занять спортом відбувається активна соціалізація особистості.

Подальші дослідження передбачається вести в напрямку вивчення впливу гендерних особливостей на процес соціалізації особистості засобами фізичної культури.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М. : Аспект-Пресс, 2002. – 267 с.
2. Апциаури Л. Ш. Спорт как социальное явление и фактор социализации личности / Л. Ш. Апциаури // Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 1. – С. 12-14.
3. Воль А. Теоретические и методологические предположения исследования процессов вовлечения в спорт и спортивную социализацию / А. Воль, Е. Пуделькевич // Мат. III междунар. симпоз. по социологии спорта. – Канада, Ватерлоо, 1971.
4. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта : учебное пособие / Л. И. Лубышева. – М. : изд. центр «Академия», 2001. – 240 с.
5. Лубышева Л. И. Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности / Л. И. Лубышева. // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 4. – С. 11-13.
6. Сулейманов Н. И. К определению сущности и структуры спорта как социальной сферы / Н. И. Сулейманов. – Хабаровск, 1982. – 200 с.

Надійшла до редакції 25.06.2010р.
Мамаева Елена Владимировна
Мамаев Дмитрий Юрьевич
mamaevdm@rambler.ru